

history. It has been concluded, there is a need for further development of historiographical issues in the works of M. Korduba.

Key words: M. Korduba, Biography Studies, intellectual history, M. Hrushevsky, W. Antonovych.

УДК 94(477)

Мар'яна Зуляк

ПУБЛІЦИСТИЧНА ПРАЦЯ АНТОНА КРУШЕЛЬНИЦЬКОГО

У статті аналізується публіцистична праця Антона Крушельницького – відомого українського громадсько-політичного діяча, письменника, публіциста, літературознавця, журналіста, перекладача, педагога, редактора та видавця, представлена як різноплановими роботами, які за тематичною спрямованістю, так і за змістовим наповненням, охоплюють різновекторну скерованість проблематики, висвітлюють актуальні на той час питання, що стосуються здебільшого суспільно-політичного та громадського життя, є політична заангажованими і заідеологізованими.

Ключові слова: Антін Крушельницький, публіцистична праця, радянське фільство, ідеологічна заангажованість, суспільно-політичне життя.

Актуальність досліджуваної проблематики ґрунтується на тому, що публіцистична праця Антона Крушельницького є вагомим чинником його суспільно-політичного світогляду досліджуваного періоду. Обсяг і тематика праць якого є доволі значною як за тематичною спрямованістю, так і за змістовим наповненням, охоплює різновекторну скерованість проблематики, висвітлює актуальні на той час питання, що стосуються здебільшого суспільно-політичного та громадського життя, а не освітньо-педагогічного й літературознавчого. Власне й статтям зазначеного змісту приділимо основну увагу.

Наукова новизна досліджуваної проблеми полягає у тому, що задекларована нами проблематика практично науковцями не вивчалася, тому заслуговує на ґрунтовне наукове пізнання й об'єктивний аналіз.

Основна мета публікації – дослідити публіцистичну працю А. Крушельницького.

Зрозуміло, що обмежений обсяг публікації не вичерпує усіх аспектів досліджуваної проблематики. Однак її автор вважала за необхідне зосередити увагу саме на публіцистиці А. Крушельницького, присвяченій суспільно-політичному життю.

Незважаючи на певні здобутки науковців у дослідженні задекларованої тематики, поза межами наукових досліджень залишається чимало важливих нерозв'язаних проблем. Зокрема, це публіцистична праця А. Крушельницького.

Деякі аспекти досліджуваної проблеми вивчали О. Рубльов [1], Н. Чаграк [2], М. Зуляк [3, с. 453–465] та інші науковці.

Основу джерельної бази складають матеріали Центрального державного історичного архіву України в м. Львові, фонд 361 «Крушельницький Антін, письменник, журналіст, літературний критик, педагог, громадсько-політичний діяч, редактор журналів «Нові шляхи» і «Критика» у Львові. 1878–1937 рр.» [5–14].

В основному публіцистична праця представлена 1931–1933 рр. – найпліднішим періодом його діяльності, хоча деякі публікації датуються попередніми роками. Публіцистичні праці А. Крушельницького переважно друкувалися на шпальтах часописів «На переломі», «Нові шляхи», «Діло», «Критика» та інших, однак значна частина з них взагалі ще не публікувалася, а існує лише у рукописному варіанті й зберігається у фонді 361 ЦДІАЛ України.

На думку М. Титаренко, публіцист не просто описує чи констатує факти, повідомляє про сучасні проблеми, – він роз'яснює й переконує, полемізує й викриває, закликає до дії, агітує й пропагує. У публіцистичних творах поєднуються лексико-стилістичні особливості наукового дослідження і ораторського мовлення, невимуща жвавість розмовної говірки і чітка впорядкованість літературної мови [4, с. 41–50].

У публіцистичній спадщині А. Крушельницького доволі складно провести певну диференціацію за змістовим наповненням, позаяк автор, виходячи із ідеологічних міркувань, дуже часто відходить від основної теми подання інформації, проводить порівняння, які жодним чином не мають стосунку до тієї чи іншої проблематики. Тим не менше, вважаємо, що публіцистичну спадщину А. Крушельницького умовно можна поділити на чотири групи: до першої відносимо публікації суспільно-політичного характеру, пов'язані із західноукраїнським політичним життям, національною демократією, ідеологією тощо. Це такі статті, як «Політична лінія західноукраїнської національної демократії» (1931 р.), «Західноукраїнське політичне життя» (1931 р.), «Два націоналізми» (1931 р.), «Самооманою і

брехнею» (1932 р.) [5–6]; до другої – антиклерикального характеру: «Остання воля Ю. Романчука», «Actio Catholica» (1931 р.) [7]; до третьої групи відносимо статті на прорадянську тематику: «Анархисти» (1931 р.), «Дитячі господарства» (1931 р.), «На нові рейки» (1932 р.), «У гарячці 410» (1932 р.), «Fata morgana» (1932 р.), «Неминуче» (1932 р.), «Лавина котиться» (1932 р.), «На нові рейки» (1932 р.), «На стійці» (1932 р.), «На чисту воду» (1932 р.), «У крутежі подій» (1932 р.), «Трагедія помилок» (1932 р.); «Темні рицарі» (1932 р.), «Брехливе покаяння В. Левинського», «Моя розмова з лідером УСРП – Матчаком», «Політичний світогляд Івана Франка» (1933 р.) [5–6; 8–11–13]; до четвертої – антифашистського змісту: «В обличчя нових подій» (1933 р.), «Гітлерівський фашизм розгортається» (1933 р.) [14].

Аналізуючи статті першої групи, варто наголосити на тому, що власне назва статті «Політична лінія західноукраїнської національної демократії» А. Крушельницького є доволі претензійною. По-перше, це пов'язано з тим, що у кінці XIX – на початку XX ст. вести мову про «західноукраїнську національну демократію» немає підстав, позаяк найбільш сформованою вона була лише у Східній Галичині, а не в усій Західній Україні; по-друге, у Східній Галичині діяли різні політичні партії й угруповання, які себе ні ідеологічно, ні ідейно не вважали демократами; по-третє, навіть якщо й існувала певна «західноукраїнська національна демократія», то вона уособлювала себе різноманітними течіями та напрямками, навіть не пов'язаними між собою.

Вважаємо, що у тогочасному суспільно-політичному середовищі Східної Галичини складно вести мову про західноукраїнську національну демократію. Передусім йдеться про універсальне поняття «національної демократії», штучно нав'язаної А. Крушельницьким політичним партіям, які діяли у Східній Галичині.

Попередня назва статті «Політична лінія і політична відповідність», з певних, як політичних, так і ідеологічних обставин, змінена А. Крушельницьким на «Політичну лінію західноукраїнської національної демократії» [5, арк. 1 а]. Вважаємо, що власне така назва свідчила про те, що початковий задум А. Крушельницького – проаналізувати певну як «політичну лінію», так і «політичну відповідальність» не пов'язувався з тим, що в умовах Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст. вести мову про якусь певну, окрему взятую «політичну лінію», тим більше «політичну відповідальність» – не йшлося, позаяк тогочасне середовище не характеризувалося єдністю як спільних політичних ідеологій та ідеологем, так і підходів до їх реалізації.

Рукописний текст статті А. Крушельницького складається з двох частин: «Національна демократія – репрезентативний чинник західноукраїнської політики» і «Нова ера» і новий курс українських народівців» [5, арк. 1 а]. У першій частині автор наголошував на важливій ролі національної демократії як репрезентативного чинника західноукраїнської політики, який упродовж півстоліття і у різних періодах еволюціонував від консервативних народовецьких романтиків – до УНДО (Українське національно-демократичне об'єднання – примітка автора) й декількох національних течій [5, арк. 2].

А. Крушельницький вважав, що до Першої світової війни українська національна демократія була представлена серед широкого загалу такими політичними напрямками, як-от: русофільським, течією наскрізь консервативною й ретроградською і соціалістичною, радикальною і демократичною. Перші з них – національні й політичні русофіли виступали вигідним чинником для крайового польського уряду, який маніпулював ними, вони «... були м'ячем в руках галицького крайового уряду, який у найважчих хвилинах, з одного боку, відмовляв українській національній демократії представляти українську націю в Галичині, з іншого – боровся проти самостійного розвитку українців й не допускав до поділу Галичини на національні провінції, застрашуючи австрійський уряд і «корону» небезпекою русофільського іредентизму. Ця гра кінчиться у 1914 р., коли українство попадає під вплив русофільства й заповнює, з одного боку, Талергофи, з другого, придорожні смереки, верби й телеграфічні стовпи тисячами трупів» [5, арк. 3–4].

Виділення зазначених політичних течій і напрямків А. Крушельницьким не дає підстав вважати, що він об'єктивно проаналізував їх діяльність. Автор не наголошує на тому, що у кінці XIX – на початку XX ст. відбулося організаційно-політичне оформлення і завершення процесу формування української партійно-політичної системи у Східній Галичині. А. Крушельницький лише назвав політичні партії, які функціонували у Східній Галичині, а не оцінив їх роль у тогочасному суспільному житті, політичній структуризації українства. Вважаємо, що зазначені політичні напрямки і течії жодним чином не формували не лише національної демократії, але й характеризувалися протилежними поглядами – від крайніх – радикальних – до соціалістичних – далеких від демократичних цінностей та ідей.

А. Крушельницький вважав, що після Першої світової війни, коли відбувалося національне відродження в радянській Україні, західноукраїнська демократія зазнає поразки у питаннях соціального визволення селянства [5, арк. 5]. Не менш важливим здобутком радянської влади

автор вважав зміни у соціальних відносинах, а саме: домінування селянства, робітництва і трудової інтелігенції, усунення від влади нетрудової буржуазії [5, арк. 140–141].

Отже, у першій частині статті «Політична лінія західноукраїнської національної демократії» А. Крушельницький намагається проаналізувати суспільно-політичну ситуацію, що склалася у Східній Галичині в кінці XIX – на початку XX ст. та її окремі прояви у міжвоєнний період. Автор наголошував на домінуванні національної демократії, до якої зараховує практично усі політичні партії, які функціонували у тогочасному політичному просторі.

Друга частина статті «Нова ера» і новий курс українських народовців» [5, арк. 12] присвячена доволі складній події суспільно-політичного життя Східної Галичини і тим тенденціям, пов'язаним з новаціями політичних уподобань народовців. На думку А. Крушельницького, домінування української національної демократії покладало на неї обов'язок політичної відповідальності за долю української нації у таких складних й переломних подіях, як «... Перша світова війна, національні й соціальні революції, пориви усієї української нації й спеціально західної її частини на різних відтинках у Галичині й на Великій Україні» [5, арк. 12–13]. Загалом завершується стаття А. Крушельницького відходом від основної тематики дослідження, що свідчило про те, що автор намагався провести порівняння між західноукраїнською національною демократією у Східній Галичині кінця XIX – початку XX ст. і 20–30-х рр. XX ст., без врахування як нових історичних умов, так і тих ключових чинників, які визначали поступ суспільно-політичного життя міжвоєнного періоду.

У «Західноукраїнському політичному житті» [6, арк. 87–146, 151–152] А. Крушельницький писав, що воно «... сильно обумовлене політичними життям усіх націй, усіх їх партій і клас на західноукраїнських землях і в цілій Польщі взагалі» [6, арк. 88]. Він вважав, що своєрідною трагедією для міжвоєнної Польщі було сусідство з СРСР, зокрема радянськими Білоруссю і Україною, які, завдяки побудові соціалізму, розв'язали національне питання [6, арк. 93]. Натомість Польща не могла забезпечити українцям їх національні потреби [6, арк. 96]. Основною причиною цього становища було, на думку А. Крушельницького те, що вона не може конкурувати ні з промисловістю Заходу на світових ринках, ні на внутрішньому ринку, а її «примітивна рільнича продукція» не є конкурентом ні США, ні СРСР [6, арк. 99–100]. З іншого боку, він наводить приклади того, що польські політичні партії, зокрема, соціалістичної орієнтації, не визнають території так званої «етнографічної Польщі», протистоять у цьому національним партіям, що і являло собою «... ще одно огнище хвороби відновленої Польщі...» [6, арк. 101].

У статті «Два націоналізми», А. Крушельницький, з'ясовуючи особливості націоналізму в Східній Галичині і радянській Україні, дотримувався думки про те, що, незважаючи, на національну ідентичність, українці в питаннях розуміння націоналізму перебувають на різних полюсах його ідеологічного сприйняття. Причини цих розбіжностей, на його думку, варто шукати у розуміння націоналізму в західних землях і в радянській Україні [5, арк. 97–98].

Передумовами формування націоналізму в Галичині, на його думку, була мовно-літературна традиція, поступ культури, культ української історії, об'єднані поняттям «національна», які не конфліктували з націоналізмом [5, арк. 97]. А. Крушельницький був глибоко переконаний у тому, що український націоналізм, сформувався, пройшовши за останнє десятиліття процес становлення з літературно-етнографічного і романтичного, перетворився на всіх українських землях у справжній націоналізм. Основна відмінність націоналізму в радянській Україні від націоналізму, поширеного у Східній Галичині, полягала у тому, що націоналізм, що побутував в УСРР, сприяв перетворенню українців в державну націю, у Східній Галичині – українці й надалі належали до недержавної нації, «... з бажанням накинути своє розуміння державности радянській Україні» [5, арк. 98]. Тому нічого дивного в тому, що А. Крушельницький до поняття «націоналізм» зводить боротьбу за залізничні квитки, окремі гімназії й паралельні класи у польських гімназіях, посади в урядових структурах, української інтелігенції з польською немає. Адже, аналізуючи термін «націоналізм», виходимо з того, який зміст вкладали у це поняття на той час.

У статті «Самооманою і брехнею» [8, арк. 1–128] йдеться про з'їзди політичних партій різних течій, за висловом А. Крушельницького, так званого, «національного обозу» [8, арк. 1]. Автор порівнює з'їзд УНДО з освітнім з'їздом «Просвіти» чи економічним «Сільського господаря», що порівнювати в принципі неможливо. Адже йдеться про політичну партію і громадські організації, які, згідно зі статутів, були не політичними інституціями. А. Крушельницький намагається аналізувати партії «національного обозу» 1918–1919 рр. і функціонування УНДО у 20–30-х рр. XX ст. [8, арк. 2–3]. Він критикує діяльність В. Мудрого, Д. Паліїва, С. Барана [8, арк. 28–29, 61 б], натомість позитивно оцінює перші кроки «воєнного комунізму», НЕП в УСРР [8, арк. 38–39].

Д. Паліїв негативно сприймав прорадянські процеси в УСРР. У статті «На ясні води» він писав, що «А що є радянофілство? Це є внутрішня хвороба українського народу поза межами Світового Союзу. Хвороба, насаджена більшовиками, в одинокій цілі: Розкласти українське національне життя до тої міри, щоби воно не уявляло собою ніякої загрози для московського панування на

Україні. Це та сама тактика, якої придержувався царський уряд при насаджуванню в Галичині москвофільства. Змінилися тільки кличі, але засоби остали дослівно ті самі» [8, арк. 61].

Згадуючи про УКС (Український Католицький Союз – примітка автора), А. Крушельницький вважає її «прибудівкою партії УНДО», що перебуває на позиціях автономізму [9, арк. 86, 87, 117], критикує греко-католицьке духовенство, особисто митрополита А. Шептицького [8, арк. 115–116]. Загалом, в аналізованій статті, А. Крушельницький, виходячи з позицій войовничого атеїзму і більшовицького шовінізму, критикує українські політичні партії, УКС, духовенство.

До другої групи відносимо статті антиклерикального характеру. У статті «Остання воля Ю. Романчука» йдеться про те, що Тит Романчук, син покійного Ю. Романчука, звернувся з проханням до редакції часопису «Новий час» з тим, щоб передати листа батька з останнім проханням, датованого 11 січня 1927 р. [7, арк. 44]. Позиція А. Крушельницького ґрунтується на тому, що він намагається проаналізувати не стільки лише власне факт смерті Ю. Романчука, але його відголос у виданнях національного змісту. До речі, А. Крушельницький використовує термінологію «націоналістичний», «націоналістичний обоз», «націоналістичний Пантеон», що, на нашу думку, є доволі некоректно і свідчить не лише про публіцистичність статті, але й її політичну односторонність. Передусім йдеться, напевно, про газету «Діло», орієнтовану на УНДО. Згадуване видання аж ніяк не можна назвати націоналістичним, позаяк воно перебувало на національних позиціях, а не націоналістичних. З іншого боку, «нав'язування ярликів» свідчить про те, що А. Крушельницький перебував під впливом прорадянської ідеології, яка використовувала аналогічну термінологію ідеологічного характеру з метою формування громадської думки щодо тих чи інших подій та фактів [15, с. 11].

А. Крушельницький зауважував, що нічого дивного б у тому, що відбулося не було б, якби не факт «... княжих похоронів Галушинських, Охримовичів, що в порівнянні з ними похорон Юліяна Романчука, був більш, ніж скромний!» [7, арк. 46–47]. Аналізуючи повідомлення про смерть Ю. Романчука, А. Крушельницький ставить риторичне питання, чому УКС не згадав про цю сумну подію у некролозі? Автор дотримувався думки про те, що кожен свідомий українець-патріот мав підтримувати УКС, а «... Нестор українських націоналістичних політиків не відгукується на могутній поклик, не стає в ряди організованого на католицьких основах громадянства...» [7, арк. 49–50].

Використовуючи уже згадувану прорадянську ідеологію, А. Крушельницький пише про те, що у заповіті Ю. Романчука зауважується на тому, що він «зриває з католицькою церквою» [7, арк. 50]. Як свідчить детальний аналіз тексту «Останньої волі Ю. Романчука», останній жодним словом не обмовився про факт розриву з Католицькою церквою. З метою підсилення висловленої думки, А. Крушельницький відходить від основного викладу інформації і пише про те, що нібито перед смертю до Ю. Романчука навідувався його давній товариш, священник (прізвище він так і не вказав, можливо подія була вигаданою – примітка автора) з метою виконання таїнства сповіді, а він відмовився від неї, навіть не боячись втратити товариша, тому що для нього «... важніша чесність із собою, важніша гармонія власних переконань і вчинків, ніж дружні взаємини!» [7, арк. 51–52].

Насправді ж, залучення церкви, громадськості, партійних осередків власне й мало свідчити про те, яку роль відігравав покійний в суспільно-політичному житті Західної України. Натомість, його син, Тит, заявляє про те, що не може йти проти волі свого батька, а УНДО добивається того, щоб похорон відбувався за християнським обрядом [7, арк. 55]. А. Крушельницький робить висновок про те, що громадянство не повинно приймати таких важливих рішень, нібито нехтуючи волею покійного Ю. Романчука.

У статті «Actio Catholica» [6, арк. 1–86] А. Крушельницький пише про «католицький інтернаціонал» на західноукраїнських землях, критикує духовенство, клерикальні партії та рухи, негативно висловлюється про Греко-католицьку церкву, її керівництво [6, арк. 1–13]. Автор є непослідовним у своїх міркуваннях. Зокрема, на тлі серйозної критики католицизму, Ватикану й Католицької акції у Галичині, він не обійшов увагою і «шахтинську справу» в УСРР, її контакт із «... контрреволюційними організаціями, зв'язок з міжнародним капіталом і врешті найтісніший зв'язок із шпійською роботою воєнних таборів чужих держав», про можливу інтервенцію західних країн проти СРСР та інше [6, арк. 69, 76]. Він власне й проводить паралелі її можливої реалізації при підтримці міжнародного капіталу, Ватикану й Католицької акції [6, арк. 76]. Однак сумнівається у тому, що інтервенція має зв'язок із «... західноукраїнською політикою унерівського (викреслено ундів. – примітка автора) обозу (провідної ундівської верхівки)...» [6, арк. 76]. Це свідчить лише про одне – А. Крушельницький на час написання статті – повністю перебував під впливом радянських періодичних джерел та більшовицької ідеології.

До третьої групи відносимо статті на прорадянську тематику, пов'язану як із діяльністю школи, так і суспільним життям. У «Анархістах» [5, арк. 147–149] А. Крушельницький пише про те, що у 1929 р., після прийняття ВУАН єдиного українського правопису, практично усі українські інституції Західної України і радянської, перейшли на його норми, за винятком І. Огієнка та М. Рудницького,

які влаштовують «... цілий ряд правописних імпрез, що на них висміває академічний правопис, і доводить до того, що починається у Галичині правописна боротьба» [5, арк. 147]. На думку А. Крушельницького, це призводить до неможливості видання україномовних шкільних підручників в Україні.

Натомість С. Шах, директор гімназії у Перемишлі, за підтримки математика С. Лещія проводять місцеву конференцію українців і філологів й приймають ухвалу про повернення до правописних та граматичних норм 1922 р., висувують десять тез, утворюють комісію із чотирьох осіб, яка повинна на основі доповіді Є. Грицака обговорити й запровадити його у школах [5, арк. 147–148]. Як зазначав А. Крушельницький, що такий галицький регіональний правопис призведе до того, що кожне «... місто, (далі й села) устійнюватимуть для себе правопис і почнеться міжмістечкове (і міжсільське) змагання...» [5, арк. 148].

Стаття «Дитячі господарства» [5, арк. 143–174] присвячена середній школі, зокрема тому, що після її завершення, випускники володіли б певним фахом. Вважаємо, що ідею організації дитячих господарств А. Крушельницький запозичив із радянської школи, будучи добре ознайомлений із цією системою освіти. Завдання дитячого господарства «Рідної школи» полягало у тому, щоб «... вціплювати в дівчурі 6–14 літ (а потім і старшу – навички позашкільної праці й науки) ідеї таких починів, яких вони не можуть перебрати від своїх батьків...» [5, арк. 161]. А. Крушельницький дотримувався думки про те, що місцеві сільські українські організації, як «Просвіта», «Рідна школа», «Сільський господар» та інші повинні організовувати дитячі господарства й «шкільні городи» [5, арк. 152 зв.]. У яких би школярі отримували практичний досвід ведення сільського господарства [5, арк. 153]. У приміських селах А. Крушельницький пропонував навчати учнів вирощувати квіти [5, арк. 158]. А. Крушельницький статтю «На нові рейки» [9, арк. 68–117] присвятив діяльності «Рідної школи» і тим новаціям, які необхідно було б запровадити у західноукраїнську систему освіти, виходячи із радянських ідеологічних вимог. Він приходить до висновків, що у «Рідній школі» домінує клерикалізація, критикує її за відсутність серйозної фахової підготовки випускників тощо [9, арк. 112, 114–117].

«У гарячці 410» [8, арк. 129–192] А. Крушельницький дотримується думки про те, що «... західноукраїнський національний організм хворіє від доби Катастрофи 1918–1919 рр...», згадуючи «хворий націоналізм» [8, арк. 129 а, 139]. Автор негативно сприймає міркування студентського націоналістичного часопису «Українського голосу» про «... повільне так би мовити конання більшовизму не є в інтересах української нації. Навпаки для нас було б далеко кориснішим, якби він або швидкими кроками котився до своєї загибелі, або так зміцнювався та зростав, щоб справді ставав величезною небезпекою для інших країн, бо саме за таких обставин зі зрозумілих причин наша нація значно скорше дочекалася би слушного часу та нагоди для чинної боротьби за своє повне визволення» [8, арк. 142].

Аналізуючи міжнародні відносини 30-х рр. XX ст., А. Крушельницький намагається пояснити будь-які дії СРСР необхідністю і практичністю, пов'язаною із захистом інтересів трудящих мас. Вважає наївними думки націоналістів про те, що А. Гітлер визволить Україну і віддасть її «... тим західноукраїнцям, що йдуть під гітлерівськими стягами «визволювати» Радянську Україну» [8, арк. 169]. В основному проблематики статті носить антинаціоналістичний характер, звеличення радянського способу життя, переїзду до СРСР тощо.

У статті «Fata morgana» [8, арк. 193–235] А. Крушельницький подає прізвиська відомих діячів українського національного руху. Зокрема, згадуючи про Є. Коновальця, пише, що він готується при допомозі німецьких генералів відновити не лише Галицько-Волинську державу, але й відвоювати у більшовиків Україну [8, арк. 194–195]. Він доволі позитивно оцінює процес СВУ [8, арк. 195], негативно – усіх, хто проти радянської України [8, арк. 216]. А. Крушельницький дотримується думки про те, що лише в УСРР, західні українці зможуть отримати правдиву незалежність. Вважає, що надії західних українців на Лігу Націй у питанні щодо надання автономії є «... оманна фата морґана...» [8, арк. 231].

У статті «Неминуче» [9, арк. 1–67] А. Крушельницький намагається довести, що, незважаючи на ті зміни, які відбулися у світі після Першої світової війни, лише утворення СРСР гарантувало усім народам, які увійшли до його складу повноцінне життя [9, арк. 8–9]. Він наводить статистичні дані про те, що «... 10,5 мільйонів американських негрів, як були досі, так і є далі упослідженою нацією, переслідуваною «панами світу» [9, арк. 12].

А. Крушельницький наголошує на тому, що в СРСР вирішено національне питання, і є засобом піднесення культурного і економічного рівня трудових мас [9, арк. 41]. Він вважає, що основою українського національного фетиша є його відображення – націоналістичний фетиш, за якого «... чіпляється в своєму економічному й політичному експлуатуванні трудових мас – буржуазія...» [9, арк. 43]. За своєю суттю стаття є виключно прорадянською, автор оперує термінами, характерними для більшовицьких періодичних видань і популярних агітаційно-пропагандистських брошурок.

У статті «Лавина котиться» [9, арк. 118–205] А. Крушельницький порівнює капіталістичний і соціалістичний спосіб виробництва, критикуючи перший [9, арк. 127], позитивно характеризує революційні події міжвоєнного періоду, зокрема, в Іспанії [9, арк. 129]. Він оцінює можливість мирного розвитку Польщі, Німеччини і СРСР [9, арк. 136, 155]. А. Крушельницький пише про те, що серйозною проблемою міжвоєнної Польщі є «соціальне розшарування націй», однак позитивно оцінює підписання з СРСР договору про ненапад [9, арк. 199].

Попередні назви статті А. Крушельницького «На стійці» [197, арк. 1–69] – «Інтернаціоналістичний галас», «Проти інтернаціоналістичної політики», «Справа академіка Студинського» [10, арк. 1]. Так кількість імовірних назв свідчить про те, що її автор не зміг попередньо чітко визначити її змістове наповнення. У публікації йдеться про те, що директор «Червоної калини» у Львові П. Постолюк виступив проти голови НТШ, академіка К. Студинського і, як вважав А. Крушельницький, це пов'язано з позицією, яку він займав у західноукраїнському середовищі [10, арк. 1, 3]. Насправді ж, все можна пояснити дещо простіше. Йдеться про прорадянські погляди голови НТШ, які й викликали осуд П. Постолюка, а саме видані «Червоною калиною» перший і другий томи спогадів В. Юрченка про перебування на Соловках [10, арк. 57]. Звичайно, що це й викликало таку бурхливу реакцію П. Постолюка у ставленні до К. Студинського, як до голови НТШ, прихильника прорадянських ідей. До речі, у статті «Темні рицарі» [11, арк. 63 а–83 зв.] йдеться про судовий процес, пов'язаний із академіком К. Студинським і директором «Червоної калини» у Львові П. Постолюком. Останній звинувачував голову НТШ у радянофільстві, відповідно це призвело до судової тяганини, яку К. Студинський програв. До речі, В. Мудрий також небезпідставно звинувачував К. Студинського у радянофільстві [11, арк. 79].

А. Крушельницький вдається до глибоких екскурсів у минуле, відхиляючись від основної теми, згадує керівника УВО Є. Коновальця, процес СБУ, український націоналізм, подає спогади В. Юрченка про перебування на Соловках [10, арк. 7, 9, 66, 69]. Він пише про дві ідеології – інтернаціоналістичну й антиінтернаціоналістичну, нагадує про те, що «Нація, що хоче й має право називатися культурною й політично зрілою, не може у своїй масі пройти мовчки біля такого галасу, який зчинила її націоналістична верхівка» [10, арк. 69]. А. Крушельницький намагається на сторінках «Нових шляхів» сформулювати громадську думку й осудити «... в справі писань В. Юрченка» щодо його спогадів про перебування на Соловках [10, арк. 69].

Стаття «На чисту воду» або «Праця Централі «Просвіти» [10, арк. 70–186] присвячена діяльності Головного відділу товариства, аналізується як довоєнний, так і повоєнний період його функціонування. А. Крушельницький використовує термінологію «селянський актив», «попівсько-клерикальний патріотичний чинник» та інші, що явно свідчать про їх запозичення із радянських джерел. Він повідомляє про загальні збори «Просвіти», які проходили у 1929 р. і на завершенні яких делегати почали виконувати національний гімн, а представники від «Сельробу» – «Інтернаціонал». На що голова товариства М. Галуцинський висловився: «Заявляю вам, що ви останній раз на таких зборах. Вас усіх виключиться із членів» і відповідно відбулося побиття останніх [10, арк. 78–80].

А. Крушельницький також вказує на те, що Головний відділ ліквідує ті осередки товариства, які проводять політичну діяльність [10, арк. 87]. Натомість він вказував на той факт, що і Головний відділ є певною мірою політично заангажованим. Він повідомляв про те, що селян-делегатів від двадцяти повітів (підраховано автором), не допустили на загальні збори товариства за ліву політичну орієнтацію [10, арк. 91 зв.]. А. Крушельницький негативно висловлюється про маєтки товариства у Милованню, Угерцях Винявських, стипендійні фонди [10, арк. 106–107, 162].

«У крутежі надій» [10, арк. 187–245] А. Крушельницький пише про події Першої світової війни, капіталістичний спосіб виробництва, про те, що СРСР в основному поставляє у Західну Європу сировину, закупляючи там товари промислового виробництва [10, арк. 187–189]. Автор вважає, що капіталістична система перестає домінувати у світі, конкуруючи з соціалістичною [10, арк. 190]. Унікаючи ідеологічних штампів, А. Крушельницький цілком справедливо наголошує на неминучості конфлікту цих двох світових систем [10, арк. 196].

Зрозуміло, що автор віддає переваги соціалістичній системі, доводить її роль у розвитку «... цінності економічного характеру для розбудови... життя трудових мас...» [10, арк. 229]. Згадуючи про західних українців, А. Крушельницький пише, що вони «... запрягнені до возів трьох держав, помагають тягти ті вози у безвісті...» [10, арк. 231].

«Трагедія помилок» [11, арк. 1–63], на думку А. Крушельницького, пов'язана із так званим «харківським процесом» [11, арк. 1]. Він пояснює це, з боку радянської влади, її боротьбою із засиллям зовнішніх ворогів, з іншого – нерозумінням певною частиною громадянства процесів розвитку соціалістичного суспільства. У поступі УСРР виділяє три основних фази розвитку: добу «воєнного комунізму», українізацію і НЕП, індустріалізацію [11, арк. 23–24]. Позитивно оцінює дії влади в УСРР щодо справи, пов'язаної із СБУ, «харківським процесом» та іншими

сфальсифікованими процесами, негативно – усе, що пов'язано із західноукраїнською пресою, товариствами тощо.

У «Брехливому покаянні В. Левинського» [13, арк. 1–9] А. Крушельницький повідомляє про те, що В. Левинський, головний редактор часопису «За Україну», співробітник колишніх редакцій «Світла», «Культури», «Нових шляхів» у статті «Ілюзії і дійсність» «... кається перед контрреволюційним обозом зі свого співробітництва в згаданих вище журналах» [13, арк. 1]. До речі, В. Левинський писав про те, що співпрацюючи з часописами, він намагався друкувати статті антирадянського змісту, у яких би викривалася антинародна політика більшовиків в УСРР [13, арк. 4]. А. Крушельницький вважав, що неправдою, а основною причиною виступу В. Левинського було те, що на той час «Нові шляхи» уже не видавалися, а до редакції «Критики» його не запросили [13, арк. 9].

Стаття «Моя розмова з лідером УСРП – Матчаком» [13, арк. 30–37] А. Крушельницького присвячена тому, що, на його думку, потрібно переорієнтувати ідеологію УСРП на нові соціалістичні запити і необхідність «вказування масам» нової дійсності – СРСР і пристосування до нових умов [13, арк. 31, 35]. У Східній Галичині зазначена партія намагалася також проводити «соціалістичні експерименти». Зокрема, з метою боротьби із визиском капіталістів сприяла організації у Косові і Лодзі профспілок [13, арк. 32]. Також вона пропонувала колективізацію галицьким селянам, вважаючи її для них «єдиним рятунком» [13, арк. 35].

Статтю «Політичний світогляд Івана Франка» [12, арк. 1–81] А. Крушельницький розглядав через призму «патріотичних починів до соціалістичних симпатій», «від пролетаріату до селянства» [12, арк. 12, 45]. Фактично діяльність І. Франка трактується не лише з політичних позицій, але й, виходячи із радянських постулатів дружби народів. Автор статті дотримується думки про те, що Каменяр «... все своє життя стояв на становищах трудової маси народу – й то не тільки українського, але й польського й жидівського», що він «... Замолоду (1878–1882) став він в ряди революційного пролетаріату ц веде його шляхами марксизму – революційного соціалізму» [12, арк. 76]. А. Крушельницький використовує виключно прорадянські штампи, невластиві політичному світогляду Івана Яковича, про «трудове селянство», «революційний соціалізм», «класову боротьбу», «диктатуру пролетаріату» [12, арк. 78].

Четверта група представлена статтями антифашистського змісту. У статті А. Крушельницького «В обличчі нових подій» [14, арк. 1–61] йдеться про прихід фашистів до влади у Німеччині, яких він оцінював негативно [14, арк. 1], а про особу А. Гітлера писав, що «... трудно уявити собі, щоб він не розумів взаємовідносин між «точними правилами, що керують життям», і збудованою на них теорією» [14, арк. 13]. А. Крушельницький вважав, що деякі західноукраїнські газети, такі як, «Новий час», «Діло» підтримували його, повідомляли про те, що після приходу А. Гітлера до влади, останній гарантував західним українцям збудувати Українську державу [14, арк. 35, 39]. Тим, не менше, він робив висновок про те, що українці у своєму повинні покладатися лише на СРСР.

Стаття «Гітлерівський фашизм розгортається» [14, арк. 62–123] присвячена підсумкам виборів у Німеччині і приходу до влади А. Гітлера й отримання ним диктаторських повноважень, шляхам її соціально-економічного розвитку. А. Крушельницький наголошує на тому, що він ув'язнив і знищив активних діячів, комуністів, заборонив опозиційну пресу [14, арк. 63]. Він вважав, що з приходом до влади у Німеччині А. Гітлера, Польща повинна піти на зближення із СРСР [14, арк. 108], з іншого боку – вона й надалі проводила політику знищення комуністичних осередків [14, арк. 111]. Аналізуючи події, пов'язані з приходом до влади у Німеччині А. Гітлера, А. Крушельницький відходить від основної теми дослідження, подає інформацію ще з 20-х рр. XX ст., що жодним чином не стосувалося тематики статті.

Отже, публіцистичні праці А. Крушельницького є значним доробком автора у сфері суспільно-політичного та громадського життя. Виходячи зі змісту статей, умовно поділяємо їх на чотири групи: публікації суспільно-політичного характеру, пов'язані із західноукраїнським політичним життям, національною демократією, ідеологією; антиклерикального характеру; прорадянської тематики; антигітлерівського змісту.

Основними характеристиками праць є частий відхід від основної проблематики, надмірна заідеологізованість, зацікавленість радянським життям, оперування термінами, характерними для більшовицьких періодичних видань і популярних агітаційно-пропагандистських брошурок.

Список використаних джерел

1. Рубльов О. С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939) / О. С. Рубльов. – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – 648 с.
2. Чаграк Н. І. Педагогічні погляди і просвітницька діяльність Антона Крушельницького: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.01 / Наталія Ігорівна Чаграк. – Івано-Франківськ, 2004. – 210 с.
3. Зуляк М. Націоналізм та його бачення Антоном Крушельницьким / М. Зуляк // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 23 / [гол. редколегії Микола Литвин]. НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2013. – С. 453–465.
4. Титаренко М. Феномен публіцистики: проблема дефініцій / М. Титаренко // Вісник Львівського

університету. – Серія журналістика. – 2007. – Вип. 30. – С. 41–50. 5. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ України), ф. 361, оп. 1, спр. 20, 174 арк. 6. ЦДАЛ України, спр. 21, 156 арк. 7. Там само, спр. 16, 243 арк. 8. Там само, спр. 22, 235 арк. 9. Там само, спр. 23, 202 арк. 10. Там само, спр. 24, 245 арк. 11. Там само, спр. 25, 83 арк. 12. Там само, спр. 27, 81 арк. 13. Там само, спр. 30, 37 арк. 14. Там само, спр. 26, 123 арк. 15. Зуляк М. Антін Крушельницький «Про «останню волю покійного Ю. Романчука» / М. Зуляк // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення)» / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. У двох частинах. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – Ч. II. – С. 10–13.

Марьяна Зуляк

ПУБЛИЦИСТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АНТОНА КРУШЕЛЬНИЦКОГО

В статье анализируется публицистическая деятельность Антона Крушельницкого – известного украинского общественно-политического деятеля, писателя, публициста, литературоведа, журналиста, переводчика, педагога, редактора и издателя, представлена как разноплановыми работами, которые по тематической направленности, так и по содержательным наполнением, охватывают разноректорную направленность проблематики, освещают актуальные в то время вопросы, касающиеся в основном общественно-политической и общественной жизни, являются политически заангажированными и заидеологизированными.

Ключевые слова: Антон Крушельницкий, публицистическая деятельность, советофильство, идеологическая заангажированность, общественно-политическая жизнь.

Mariana Zuliak

ANTON KRUSHELNYTSKY'S PUBLICISTIC WORK

The article deals with Anton Krushelnytsky's publicistic work. A. Krushelnytsky was well known as famous Ukrainian public and political figure, writer, essayist, literary critic, journalist, translator, teacher, editor and publisher. His articles analyzed current issues of that time and concerned socio-political and public life.

Key words: Antin Krushelnytsky, publicistic work, radyanofilstvo, ideological bias, socio-political life.

УДК 94(477):93«1987–1989»

Віталія Дем'янчук

ПРАЦЯ ІВАНА ГЕЛЯ У ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИХ «НЕФОРМАЛЬНИХ» ОРГАНІЗАЦІЯХ УРСР (1987–1989 РР.)

У статті проаналізована громадсько-політична діяльність відомого українського дисидента, політв'язня, публіциста, голови Комітету захисту УКЦ в організаціях, які у другій половині 1980-х рр. створюються в УРСР як альтернатива КПУ. Особливу увагу звернено на його роботу в редколегії «Українського вісника», членство в Українській Гельсінській Спілці, Українській ініціативній групі за звільнення в'язнів сумління, «Меморіалі», Народному русі України за перебудову. Наголошено, що він доклав чимало зусиль для демократизації існуючого режиму, піднесення національно-патріотичного світогляду місцевого населення.

Ключові слова: Іван Гель, дисиденти, КПУ, «неформали», суспільно-політичні процеси.

Починаючи з 1985 р. СРСР почав звикати до нового політичного курсу – перебудови, яка, на думку М. Горбачова, повинна була б вивести країну з економічної прірви, закласти міцний фундамент «світлого комуністичного майбутнього». Значні зміни очікувалися в політичній, економічній площині. Даючи відповідь на запитання: «Якою була суспільна ситуація в УРСР у 1985 році?», І. Гель відзначав, що республіка спала летаргійним сном, адже бракувало тієї рушійної сили, яка б зрушила велетенський український організм і спрямувала його до активних дій [1, с. 10].

Участь Івана Геля у роботі громадсько-політичних формуваннях «неформалів» – малодосліджена проблема сучасною українською історіографією. У працях з мемуарним відтінком Т. Батенка [2], Б. Гориня [3] тільки в загальних рисах охарактеризовано внесок дисидента у пожвавлення суспільно-політичних процесів в УРСР у 1987–1989 рр. Основну статті становлять архівні документи Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Держархіву Львівської обл., Архіву інституту історії церкви Українського католицького університету, спогади та інтерв'ю І. Геля, а також матеріали тогочасної преси.